# 2de vergadering

Woensdag 17 september 1997

Aanvang 12.30 uur

**Voorzitter: Bukman**

Tegenwoordig zijn 142 leden, te weten:

Adelmund, Aiking-van Wageningen, Apostolou, Van Ardenne-van der Hoeven, Assen, Augusteijn-Esser, Bakker, Beinema, Van den Berg, Biesheuvel, Bijleveld-Schouten, Blaauw, Blauw, Van Blerck-Woerdman, Bolkestein, Van den Bos, Van Boxtel, Bremmer, Bukman, M.M. van der Burg, V.A.M. van der Burg, Van de Camp, Cherribi, De Cloe, Cornielje, Crone, Dankers, Van Dijke, Dijksma, Dittrich, Van den Doel, Doelman-Pel, Duivesteijn, Essers, Feenstra, Fermina, Gabor, Van Gelder, Van Gijzel, Giskes, De Graaf, De Haan, Van Heemskerck Pillis-Duvekot, Van Heemst, Heeringa, Hendriks, Hessing, Hillen, Hoekema, Van der Hoeven, Hofstra, Van Hoof, Hoogervorst, De Hoop Scheffer, Ten Hoopen, Houda, Huys, Janmaat, Jeekel, A. de Jong, G. de Jong, Jorritsma-van Oosten, Kalsbeek-Jasperse, M.M.H. Kamp, Keur, Klein Molekamp, Koekkoek, De Koning, Korthals, Lambrechts, Lansink, Leerkes, Leers, Liemburg, Lilipaly, Van der Linden, Luchtenveld, Marijnissen, Mateman, R.A. Meijer, Th.A.M. Meijer, Middel, Van Middelkoop, Mulder-van Dam, Van Nieuwenhoven, Nijpels-Hezemans, Noorman-den Uyl, Oedayraj Singh Varma, Oudkerk, Van Oven, Passtoors, Van der Ploeg, Poppe, Rabbae, Rehwinkel, Reitsma, Remkes, Van Rey, Van 't Riet, Rijpstra, Roethof, Rosenmöller, Rouvoet, Scheltema-de Nie, Schimmel, Schutte, Schuurman, Sipkes, Smits, Soutendijk-van Appeldoorn, Stellingwerf, Sterk, Van der Stoel, Swildens-Rozendaal, Terpstra, Van Traa, Valk, Ter Veer, Te Veldhuis, Verbugt, Verhagen, Verkerk, Versnel-Schmitz, Visser-van Doorn, Vliegenthart, Van der Vlies, Van Vliet, M.B. Vos, O.P.G. Vos, Vou te-Droste, B.M. de Vries, J.M. de Vries, Wallage, Van Walsem, Van Waning, Weisglas, Van Wingerden, Witteveen-Hevinga, Wolffensperger, Ybema, Van Zijl en Van Zuijlen,

en de heren Kok, minister-president, minister van Algemene Zaken, Dijkstal, vice-minister-president, minister van Binnenlandse Zaken, Van Mierlo, vice-minister-president, minister van Buitenlandse Zaken, mevrouw Sorgdrager, minister van Justitie, de heren Ritzen, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Zalm, minister van Financiën, Voorhoeve, minister van Defensie, mevrouw De Boer, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, mevrouw Jorritsma-Lebbink, minister van Verkeer en Waterstaat, de heren Wijers, minister van Economische Zaken, Van Aartsen, minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Melkert, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, mevrouw Borst-Eilers, minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, de heren Pronk, minister voor Ontwikkelingssamenwerking, Kohnstamm, staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, mevrouw Van de Vondervoort, staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, de heer Patijn, staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, mevrouw Schmitz, staatssecretaris van Justitie, mevrouw Netelenbos, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, de heren Nuis, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Vermeend, staatssecretaris van Financiën, Gmelich Meijling, staatssecretaris van Defensie, Tommel, staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, mevrouw Van Dok-van Weele, staatssecretaris van Economische Zaken, de heer De Grave, staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, en mevrouw Terpstra, staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

□

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Aiking-van Wageningen, wegens ziekte;

H.G.J. Kamp, wegens ziekte, ook morgen;

H. Vos en Woltjer, wegens verblijf buitenslands.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

## Regeling van werkzaamheden

De **voorzitter**: Ik stel voor, dat de vaste commissies, in afwijking van artikel 32 van het Reglement van orde, omtrent de in haar handen gestelde voorstellen van begrotingswetten bij wijze van voorbereidend

onderzoek, naast het overleg met de regering in het kader van de procedure voor het begrotingsonderzoek, kunnen volstaan met het uitbrengen van een verslag, houdende een lijst van vragen.

Ik stel voor, de spreektijden voor de begrotingsbehandeling (eerste en tweede termijn) als volgt vast te stellen:
- PvdA 530 minuten;
- CDA 505 minuten;
- VVD 480 minuten;
- D66 420 minuten;
- GroenLinks 160 minuten;
- CD 105 minuten;
- groep-Nijpels 90 minuten;
- RPF 105 minuten;
- SGP 95 minuten;
- GPV 95 minuten;
- SP 95 minuten;
- AOV 60 minuten;
- Unie 55+ 80 minuten;
- het lid Hendriks 30 minuten.

Dit is inclusief de spreektijd voor de financiële beschouwingen, die wij over twee weken zullen houden.

Overeenkomstig de voorstellen van de voorzitter wordt besloten.

---

Aan de orde zijn:
- **de algemene politieke beschouwingen naar aanleiding van de Miljoenennota voor het jaar 1998.**

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **De Hoop Scheffer** (CDA): Voorzitter! Wat zou toch de Duitse Cari Bertelsmann-stichting bezielen om morgen, 18 september, de prestigieuze gelijknamige prijs uit te reiken aan Hans Blankert en Lodewijk de Waal? Ik sluit niet uit dat, als drie jaar geleden een dergelijke aankondiging vanuit Duitsland zou zijn gedaan, mijn collega Bolkestein en minister Melkert zich zouden hebben afgevraagd: ''Wat doen die mensen raar; werkgevers en werknemers die vanuit hun eigen verantwoordelijkheid samen met de overheid hun zaken regelen? Een verantwoordelijke samenleving? Neen, liebe Freunde, dat is hier in Nederland bijna voorbij, deze nieuwe coalitie is druk doende de laatste resten op te ruimen. Als u die prijs nu zou geven, beste Duitse vrienden, voor de terugkeer van het primaat van de politiek in Nederland, dan zouden wij u kunnen volgen. Maar het primaat van de samenleving? Nee, dat is echt te veel CDA.'' Ik wens bij dezen werkgevers en werknemers geluk met deze prijs, die een stimulans moet zijn om de ingeslagen weg te vervolgen.

Voorzitter! Voor een partij die lange tijd was gegroeid in een gouvernementele gewoonte, was de nieuwe oppositierol een tocht door aanvankelijk onbekend terrein. Het was tevens een lesje in bescheidenheid, en dat is goed. Voor de liefhebbers van het genre vermaak dat wij leedvermaak noemen, zijn wij geruime tijd een geliefkoosd doelwit geweest. Mijn voorganger Heerma moest ervaren dat hem en ons plotseling een totaal andere maat werd genomen dan wij ons ooit hadden kunnen voorstellen in alle jaren waarin het CDA mede regeringsverantwoordelijkheid droeg. Dat was een hard gelag, maar het was toch ook heilzaam. Mijn voorganger wil ik vanaf deze plaats nog een keer respect betuigen voor de moeite die hij zich in die eerste onwennige jaren heeft getroost.

Maar er is nog een principiële ler aspect van partijpolitieke cultuur verbonden aan onze oppositierol. Het CDA is een politieke partij die waarde hecht aan de verantwoordelijkheid van maatschappelijke organisaties, een partij die tussen rijk en arm, tussen economie en milieu, tussen individuele ontplooiing en collectieve zekerheid een brugfunctie wil vervullen, op grond van een overtuiging die niet het resultaat is van tijd- en plaatsgebonden pragmatisme, maar van een fundamentele visie op de mens als wezen met een persoonlijke en een sociale verantwoordelijkheid, een mens die tot zijn recht komt in gezinsverband en maatschappelijke verbanden.

Het CDA bevindt zich daarmee niet aan de randen van, maar in het midden van het partijpolitieke spectrum. De huidige coalitie nestelt zich in haar optelsom van Paars ook in het midden van het politieke spectrum, maar niet op basis van een vergelijkbare inhoudelijke grond. Het is niet zo dat er geen kritiek op dit kabinet mogelijk is (men moet mij vooral niet verkeerd begrijpen), maar ik zie ondanks alle mooie economische en financiële cijfers ± en wie zou daar niet blij mee zijn?; ook wij zijn daar blij mee ± een steeds neutraler wordende overheid en een op een aantal terreinen verschralende samenleving. Maar een CDA dat dit kabinet links of rechts zou willen passeren, zou snel het risico lopen met een wat opportunistische vorm van zelfverloochening bezig te zijn.

Laat ik dat duidelijk maken aan de hand van een simpel voorbeeld. De wijze waarop werkgevers, werknemers en overheid sinds het akkoord van Wassenaar in 1982 zijn opgetreden, past als een hand in de handschoen van het christen-democratisch gedachtegoed. Als daarvan nu de vruchten geplukt worden, kunnen wij in een oppositierol moeilijk moord en brand schreeuwen. Ook in de oppositie houdt de christen-democratie het nationaal belang voor ogen.

Tegelijkertijd echter leidt mijn analyse tot een verminderde duidelijkheid voor de kiezer. Als alle hoofdstromen in de Nederlandse politiek zich scharen rondom dezelfde overlegeconomie, hoe kan diezelfde kiezer dan nog kleurverschil zien? Die vraag is niet retorisch en ook niet louter bedoeld als intellectuele exercitie. Nee, het is een kwestie van groot belang voor onze democratie.

Is het nu zo dat het CDA zich in een soort Catch 22-situatie bevindt? Dat wil zeggen, als wij onze instemming betuigen, zijn wij onzichtbaar en als wij het kabinet links of rechts passeren, zijn wij ongeloofwaardig? Neen, want er zijn wel degelijk wezenlijke kenmerken en programmapunten waarop wij ons van dit kabinet onderscheiden. Punten die zorgen voor cohesie en kwaliteit in de samenleving.

De afgelopen jaren zijn er interessante discussies gestart over de toekomst van politieke stromingen in ons land. Het is overigens geen verschijnsel dat tot ons land beperkt blijft, want overal in de westerse wereld zien wij reusachtige verschuivingen en verrassingen. In Nederland heeft de minister-president anderhalf jaar geleden in de J.M. den Uyllezing veel behartigenswaardige dingen gezegd over Nederland en de wereld. Maar tegelijk voorspelde hij dat het Nederlandse politieke debat de komende jaren door slechts twee visies bepaald zou worden: de ene liberaal, de andere sociaal-democratisch. Ik citeer de minister-president: De ene zal de betrokken-